

УДК: 94(477-25), 19"(092)

Тарасенко О.О.,

доцент кафедри історії України та методики навчання
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук, доцент

ШТРИХИ ДО ТВОРЧОГО ПОРТРЕТА В.С. ІКОННИКОВА (з нагоди 170-річного ювілею)

У статті досліджуються штрихи до творчого портрета В.С. Іконникова у період становлення його як історика, які дозволяють глибше зрозуміти процес формування його як ученого.

Ключові слова: Київ, В.С. Іконников, історик, викладацька та наукова діяльність, Університет Св. Володимира, друга половина XIX ст.

Соціокультурний простір міста Києва упродовж XIX—XXI ст. щоденно формують саме кияни. Одним із них був академік Володимир Степанович Іконников (1841—1923) — історик, джерелознавець, професор Київського університету (далі — Університет Св. Володимира), 170 років від дня народження якого минуло 21 грудня 2011 р.

У конференції про Київ і киян та з нагоди 170-ї річниці від дня народження В.С. Іконникова вважаємо *актуальним* простежити становлення дослідника як особистості, історика на початку його життєвого шляху та додати деякі штрихи до творчого портрета, котрі дозволять краще зрозуміти процес формування його як ученого.

Серед чималої кількості наукової літератури, присвяченої історичній діяльності, виділимо працю В.Й. Ключевського¹, який виступив із полемікою щодо докторської дисертації В.С. Іконникова у 1869 р. До 125-річчя та 150-річчя з дня народження вченого вийшли статті В.Г. Сарбея² та М.Ф. Дмитренко та І.Н. Войцехівської³, в яких проаналізовано наукову спадщину і громадську діяльність ученого. Р.А. Киреева⁴ дослідила становлення вченого у царині історіографії. В.І. Чесноков⁵ простежив стан справ з історичною освітою та наукою в Університеті Св. Володимира у 60—70-х роках XIX ст. Історію родоводу дворян Іконникових дослідив А.А. Колесников⁶. І.Н. Войцехівська⁷ вивчала життєпис, бібліографію вченого, його джерелознавчі студії. В.І. Ульяновський⁸ докладно описав життя і творчість В.С. Іконникова у вступній статті до збірки праць вченого із серії «Пам'ятки історичної думки України».

Мета статті: дослідити особливості творчого портрета В.С. Іконникова у період становлення історика, що дозволить глибше зрозуміти процес формування його як ученого.

Завдання статті: опрацювавши матеріал зі вказаної теми, визначити особливості творчого портрета видатного киянина В.С. Іконникова, які дозволяють розкрити становлення особистості вченого у такі моменти життя: під час навчання в Університеті Св. Володимира, написання конкурсної

¹ *Ключевский В.Й.* Новые исследования по истории древнерусских монастырей / В.Й. Ключевский // Православное обозрение, 1869, II півріччя. — Дві статті. — С. 439—469, 737—759.

² *Сарбей В.Г.* Один із перших істориків — академіків АН УРСР. До 125-ти річчя з дня народження В.С. Іконникова / В.Г. Сарбей // Укр. історичний ж-л, 1966. — Ч. 12. — С. 130—132.

³ *Дмитренко М.Ф.* 150-річчя з дня народження В.С. Іконникова / М.Ф. Дмитренко, І.Н. Войцехівська // Укр. історичний ж-л, 1991. — Ч. 12. — С. 141—148.

⁴ *Киреева Р.А.* Изучение отечественной историографии в дореволюционной России с середины XIX века до 1917 года / Р.А. Киреева. — М., 1983. — 216 с.

⁵ *Чесноков В.И.* Министерство Просвещения и «киевская университетская распря» / Правительственная политика и историческая наука России 60—70-х гг. XIX ст. Исследоват. очерки / В.И. Чесноков. — Воронеж, 1989. — С. 141—155.

⁶ *Колесников А.А.* Иконниковы. История дворянского рода / А.А. Колесников. — Барнаул, 1998.

⁷ *Войцехівська І.Н.* Академік Володимир Іконников: Життєпис та бібліографія / УДНДІАСД; Історичне т-во Нестора-Літописця / І.Н. Войцехівська. — К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 1998. — 132 с.; *Войцехівська І.Н.* Іконников Володимир Степанович / В кн.: Джерелознавство історії України: довід. / І.Н. Войцехівська. — К., 1998; *Войцехівська І.Н.* Володимир Іконников: Джерелознавчі студії / І.Н. Войцехівська. — К., 1999.

⁸ *Ульяновський В.* Знаний і незнаний Володимир Іконников / Іконников Володимир. Історичні портрети / упоряд. В. Ульяновського. — К.: Либідь, 2004. — 82 с.

роботи «Максим Грек» та магістерської дисертації «Максим Грек и его время», праці й навчання як професорського стипендіата, у проведенні перших вступних лекцій, написанні докторської дисертації «Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории» та полеміки навколо неї, шляху до здобуття звання професора в Університеті Св. Володимира, викладацької діяльності у ньому, визначенні наукових пріоритетів ученого, обранні до офіційних і громадських наукових організацій та структур у зрілий період життя.

Для киянина В.С. Іконникова Київ був затишним рідним домом. У Києві вчений здійснив всі свої плани, написав майже всі свої роботи, прожив майже все своє життя. Певно, саме любов до рідного міста, його буденного життя, будівель і пам'яток, особливого київського колориту та аромату, породжувала унікальну атмосферу, яка надихала історика, надавала сили та бажання творити. А персоніфікованим обличчям Києва для В.С. Іконникова стала його Alma Mater — Університет Св. Володимира, якому історик віддав сорок років свого життя. Рідному місту В.С. Іконников присвятив ґрунтовне дослідження про Київ, яке й до сьогодні є безцінним джерелом для киевознавців⁹.

Народився В.С. Іконников у Києві 21 грудня 1841 р. на вулиці Юрковій, біля підніжжя гори Шевкавиця, у будинку Песковського. Батько історика — Степан Михайлович, майор у відставці, герой війни 1805—1814 рр.; мати — Агнія Володимирівна Рушковська¹⁰.

Культ батька, його авторитет та несвідомо сформовані ним риси характеру молодого Володимира пізніше проявилися в професійному плані у ретельності, прискіпливості, надмірній деталізації при розгляді найменших дрібниць, максималізмі при збиранні інформації, нав'язливому дидактизмові та схильності до переліків та обрахунків¹¹.

У десять років Володимир був відданий до Київського кадетського корпусу. Батько вирішив, що професія військового цілком підходить для сина з огляду на її спадковість у роду Іконникових — досвід діда, батька та власний, не зваживши на задатки сина. Роки виховання у кадетському корпусі (1851—1861) стали часом набуття життєвого досвіду, привчили Володимира до самоорганізації, витривалості та самоосвіти.

Після закінчення у 1861 р. кадетського корпусу Володимир подав у відставку та, склавши іспити, навесні 1862 р. був зарахований на другий курс історико-філологічного факультету Університету Св. Володимира.

Студентські роки Іконникова стали порою самоформування особистості та розвитку професіоналізму. На третьому курсі студент Іконников обрав доленосну конкурсну тему «Максим Грек», яка пройшла крізь усе його життя. У 1915 р. ця доопрацьована робота була перевидана як перший том запланованого 10-томного видання вченого. Рішенням Ради університету від 28 серпня 1864 р. наполеглива праця над конкурсною темою була удостоєна золотої медалі¹².

Суперечливий образ письменника-публіциста XVI ст. Максима Грека, доля якого стала відбиттям гостроти ідейної боротьби свого часу, більш детально був досліджений і в магістерській дисертації Іконникова «Максим Грек и его время»¹³.

Конкурсна робота «Максим Грек» була видана у двох частинах. Твір мав фактично-описовий характер, містив багато цитат із творів Максима Грека, з'ясування спірних моментів біографії вченого, стану й характеристики російського суспільства першої третини XVI ст.¹⁴

У виборі теми знайшли відображення основні напрямки майбутньої наукової діяльності В.С. Іконникова — інтерес до історії суспільної думки, історії освіти і культури, вивчення біографій. За цей твір молодий дослідник, окрім нагородження золотою медаллю, був зарахований Пироговським стипендіатом (5 жовтня 1865 р.) для приготування до професорського звання на кафедрі російської історії¹⁵. Прийняття у стипендіати відкривало В.С. Іконникову двері в науку.

⁹ Іконников В.С. Киев в 1654—1855 г. : историч. очерк / В.С. Иконников. — К., 1904. — 355 + 111 с.; Іконников В.С. Киев в 1654 — 1855 г.: Исторический очерк / В.С. Иконников // Киевская старина, 1904. — № 9—12.

¹⁰ Колесников А.А. Иконниковы. История дворянского рода / А.А. Колесников. — Барнаул, 1998.

¹¹ Ульяновський В. Знаний і незнаний Володимир Іконников / Іконников Володимир. Історичні портрети / упоряд. В. Ульяновського. — К. : Либідь, 2004. — С. 9.

¹² Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДІАУК). — Ф. 849. — В.С. Іконникова, спр. 1, арк. 1.

¹³ Іконников В.С. Максим Грек и его время / В.С. Иконников. — К., 1865—1866. — Вып. I, II. — 365 с.

¹⁴ Там само.

¹⁵ ЦДІАУК. — Ф. 849. — П.1. — Спр. 89. — Арк. 1.

Варто наголосити, що кафедра російської історії історико-філологічного факультету залишалася вакантною упродовж всього навчання Володимира Іконникова в Університеті Св. Володимира, а курс російської історії за сумісництвом читав професор кафедри всесвітньої історії О.І. Ставровський. Тому В.С. Іконников ніде не згадує свого університетського вчителя у профілюючій науці, так як він самотужки став русистом завдяки самоосвіті.

Важливо відзначити, що за часів Іконникова в системі університетської освіти головними були класичні мови, література, історія, надавалася серйозна підготовка із філософії, історії, філології, літературознавства, що накладало відбиток на професійне виховання та базову основу майбутніх істориків у напрямі класичних старожитностей. Студент Іконников зважав ретельно накопичувати деталі, бібліографувати всі тексти і праці, системно викладати матеріал, суцільно цитувати джерела та їхню розробку. Все це сформувало метод фундаменталізму та відмову від широких узагальнень.

Володимир Іконников вже на другому курсі познайомився із Михайлом Драгомановим і помічав, що останній був «хороший диалектик и спорщик, но человек добродушный и часто ограничивал спор шутками»¹⁶. Із українськими студентами палкі дискусії проводили польські студенти. Володимир Іконников, який був свідком заворушень польських студентів під час повстання 1861—1863 рр. та закриття Університету Св. Володимира, зазначав, що, на відміну від польської національної течії, «українство ещѣ не имело того боевого характера, большая часть ограничивалась разговорами и одеждой»¹⁷.

Згодом на чолі української течії став Володимир Антонович та його друг Тадей Рильський. Із В. Антоновичем Володимир Іконников мав гарні стосунки, довгі роки працював на кафедрі російської історії.

Промовисто, що сам Володимир Степанович більше схилився до ідеї існування Університету лише для навчання та науки, до так званого академічного порядку, тому вважав за краще винести політичні рухи за університетські стіни.

Студент Іконников регулярно відвідував усі публічні захисти дисертацій на факультеті, був свідком тріумфу Михайла Драгоманова на пробній лекції, відзначивши жвавість, умілі звороти та вплив на студентів, не пропускав публічні лекції професорів В.Я. Шульгіна, М.Х. Бунге, слухав лекції на юридичному факультеті професорів М.Д. Іваніщева, О.В. Романовича-Славатинського та ін. «Академізм» молодого Іконникова у потязі до знань, до нової інформації в різних сферах людської життєдіяльності не згасав до кінця життя. Студентська пора офіційно скінчилася 1 червня 1865 р.¹⁸

Професорський стипендіат В.С. Іконников у 1865—1866 н.р. викладав історію у Київській військовій гімназії та історію всесвітньої літератури у Київському інституті шляхетних дівчат, а 26 листопада 1866 р. був переведений до Харківського університету приват-доцентом кафедри російської історії, де протягом 1866—1867 н.р. недовго читав лекції на історико-філологічному та юридичному факультетах, до обрання штатним доцентом магістра Г.Ф. Карпова, якого запросили раніше¹⁹. Після того молодий учений був переведений в Одесу, там він у 1866—1867 н.р. зайняв місце вчителя географії у Другій Одеській чоловічій гімназії і викладав історію у приватній (Маріїнській) жіночій гімназії²⁰.

Обставину переведення В.С. Іконникова до Харкова роз'ясняє Р.А. Кирєєва, яка вважає, що пробні лекції вченого-початківця в Університеті Св. Володимира, теми яких не вдалось установити, викликали занепокоєння адміністрації «ліберальним духом» та «вільним висловленням». Одну з них відвідав ректор К.А. Мітюков, який боявся жодного необережно вимовленого слова і відразу приймав «заходи щодо усунення». Дослідниця допускає, що, напевно, саме цей інцидент мав на увазі С.Ф. Платонов²¹, коли писав, що у молоді роки В.С. Іконников цікавився політикою, «вразливо переживав російську сучасність, мав певні симпатії й антипатії, був суворим критиком усього того, що

¹⁶ Ульяновський В. Знаний і незнаний Володимир Іконников... — С. 19.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. — С. 20.

¹⁹ Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805—1905). — Х., 1908. — С. 330.

²⁰ ЦДАУК. — Ф. 849. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 5.

²¹ Платонов С. В.С. Иконников / С. Платонов // *Анналы*. — 1924. — Ч. 4. — С. 255.

рахував лихом російського життя»²². В.І. Ульяновський²³ теж підтверджує, що університетське керівництво на різних рівнях було налаштоване проти В.С. Іконникова як історика, котрий має схильність до свободи висловлювання власних думок.

До Києва В.С. Іконников повернувся вже після захисту 3 грудня 1867 р. магістерської дисертації «Максим Грек и его время» у Новоросійському університеті²⁴. У цій роботі історик докладно використав видане у 1859–1862 рр. Казанською духовною академією повне зібрання творів Максима Грека (1480–1556), звернув увагу на його літературну діяльність, критично дослідив важливі питання біографії, намагався розкрити зв'язок цієї особистості з напрямком інтелектуального і суспільного розвитку XV–XVI ст. не лише у Росії, а й у Західній Європі.

У офіційній відозві професори Новоросійського університету М. Смирнов й А. Брікнер писали, що ця робота за «значенням об'єкту та докладним обмірковуванням, яке виявляє ґрунтовні знання і багатосторонню освіту автора», мала значну перевагу над творами про Максима Грека, виданими у попередні часи²⁵.

Особистість Максима Грека, який походив із високоосвіченої, знатної грецької родини, отримав ґрунтовну освіту, вирізнявся високоморальними рисами характеру та релігійно-аскетичним переконаннями, понад п'ять десятиліть життя присвятив справі розвитку російської освіти і культури, пробудив як повагу, так і велику ненависть сучасників, які усвідомлювали значення його діяльності, боялися публічного викриття ним недоліків і вад російського суспільства і не відпустили на батьківщину померти, — все це висвітлено В.С. Іконниковим дуже промовисто, цікаво, об'ємно.

Змалювання дослідником подвижницького життя та діяльності Максима Грека, його безкорисливого служіння високим принципам та переконанням глибоко вражає. У праці скрізь виразно промовляє автор — ранній В.С. Іконников як людина і дослідник із його емоціями, почуттями, симпатіями та антипатіями.

У Новоросійському університеті В.С. Іконников 9 листопада 1869 р. захистив і докторську дисертацію «Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории»²⁶.

У відозві на дисертацію професор російської історії Новоросійського університету М.П. Смирнов охарактеризував її як докладне дослідження впливу Візантії на російську історію, великий нарис, з якого «очевидно, що автор часто говорить про такі питання, які б міг обминути чи викласти менш докладно, що свідчить, з одного боку, на користь його вченості, але заважає ясності й зрозумілості викладу, який є суттєвою і необхідною умовою кожного наукового дослідження». Наголошуючи на заохоченні великої працездатності вченого, який зібрав значну кількість невідомих у вітчизняній та західній літературі матеріалів щодо культурного впливу Візантії взагалі та стосовно Росії зокрема, професор Смирнов визнав, що дисертація В.С. Іконникова відповідала шуканому ступеню²⁷.

Проте докторська дисертація викликала досить жваву полеміку. Дослідження під назвою «О главных направлениях в науке русской истории в связи с ходом образованности. Ч. I. Влияние византийской и южно-русской образованности. Реформа»²⁸ було надруковано в «Университетских Известиях» Університету Св. Володимира, докторська дисертація із абсолютно тим же текстом вийшла окремим твором під назвою «Опыт...» і, за намірами автора, була першою частиною великої майбутньої праці, яку він сподівався продовжувати.

²² Киреева Р.А. Изучение отечественной историографии в дореволюционной России с середины XIX века до 1917 года / Р.А. Киреева. — М., 1983. — С. 52.

²³ Ульяновський В. Знаний і незнаний Володимир Іконников... — С. 22 — 23.

²⁴ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). — Ф. 46 — В.С. Іконникова, спр. 670, 20 арк.

²⁵ Приложение к протоколу заседания Совета 19 декабря 1869 г., заключающее в себе особые мнения гг. профессоров Селина и Бильбасова, по делу об избрании г. Иконникова в экстра-ординарные профессора // Университетские Известия (далі — УИ), 1870. — Ч. 3. — С. 44.

²⁶ Іконников В.С. Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории / В.С. Іконников. — К., 1869. — 562 с. + X с. змісту.

²⁷ Державний архів міста Києва (далі — ДАМК). — Ф. 16 — Київський університет, оп. 465, спр. 889, арк. 46–48.

²⁸ Іконников В.С. О главных направлениях в науке русской истории в связи с ходом образованности. Ч. I. Влияние византийской и южно-русской образованности. Реформа / В.С. Іконников // УИ, 1869. — Ч. 4. 1–12.

Твір за першою назвою прорецензував В.Й. Ключевський, зробивши суттєве зауваження про використання автором виключно друкованих джерел, у той час, як важливий матеріал у значній кількості знаходився у рукописах. Рецензент указав на виписування дослідником багатьох сторінок чужих праць без посилання на них, нерозуміння й неточності цитат, брак наукових прийомів, визначив недостатню самостійність ознайомлення із першоджерелами, відсутність звички аналізувати і чітко досліджувати історичні явища²⁹.

В.Й. Ключевський наголошував на тому, що докторант мав виявити розуміння вагомості історичного значення культури Візантії: «Візантійська освіченість — дуже складне явище: схід, античний світ, християнство перших віків — заповіли їй частини своїх багатств. У ній відсутня внутрішня творча сила, перетворююча запозичені елементи у нову, самобутню цивілізацію. Але вона зберігла здобутки попередніх віків для засіву на свіжому, новому ґрунті»³⁰. На думку рецензента, якби В.С. Іконников дослідив, які саме здобутки могла сприйняти молода Русь, яка починала жити й підійматися, від старої, «віджившої», але багатой культурним надбанням Візантії, то його праця здобула би самобутнє, цікаве висвітлення й обґрунтування, а втім, замість цього більша частина дослідження була присвячена історії давньоруських монастирів, зовсім не за темою.

В.Й. Ключевський підсумовував, що «автор розпочав спеціальне дослідження без усталеної загальної точки зору на хід давньоруської історії, без ясної, конкретної програми, не обґрунтував його уважним вивченням джерел, звідси мають місце його помилки, хитливість висновків, комплітаивність праці, що у цілому надає їй характеру чорнового зошита чи нотівника людини, яка любить читати праці з російської історії і робити із них вилучення собі на пам'ять»³¹.

У п'яти номерах заперечень «Моим критикам...» В.С. Іконников зокрема наголосив, що в «Опыте...», як частині «Исследования...», він, «займаючись перехідною добою і реформою у Росії, ставив за мету оглянути суттєві елементи культурного життя, які склалися в російській історії у попередню епоху під сильним впливом освіченості Візантії». Якщо йому вдалося згрупувати й об'єднати матеріал загальною ідеєю, то він, як автор, вважав свою працю виконаною. Зазначив, що його «загальна праця послідовна в ідеї, у побудові цілого, у самостійному відношенні до фактів і самостійній обробці деяких питань», що він «уперше визначив коло візантійського впливу на Росію, значення монастирської освіти, її відношення до життя, прослідкував взаємні відносини світської і духовної влади, подав нарис наукових понять у древній Русі із різних галузей знань»³².

Полеміка між двома молодими вченими мала декілька статейних обвинувачень. В.С. Іконников визнав, що працював над дисертацією лише півтора року³³.

Згодом справа із докторською дисертацією В.С. Іконникова набула розголосу у зв'язку із його балотуванням як штатного доцента на посаду екстра-ординарного професора російської історії Університету Св. Володимира і заяви стосовно цього ординарного професора В.А. Більбасова. Описана ситуація виразно окреслює стан справ у царині розвитку історичної освіти Університету Св. Володимира у 60-х рр. XIX ст.³⁴ — брак дійсно професійних спеціалістів — керівників, учених — лідерів, які б виховували у молоді ґрунтовне розуміння наукових прийомів та методів. Адже В.С. Іконников упродовж усього періоду навчання в університеті як історик формувався завдяки самоосвіті.

²⁹ Ключевский В.Й. Новые исследования по истории древне-русских монастырей / В.Й. Ключевский // Православное обозрение (далі — ПО), 1869, II півріччя. — Дві статті. — С. 439—469, 737—759.

³⁰ Цит. за: Іконников В.С. Разбор рецензии В.К. на «Исследование о главных направлениях в науке русской истории в связи с ходом образованности» /відбиток/. — Б. р., б. м. — Три статті. — 33 с., 47 с., 20 с. Третя стаття. — С. 15.

³¹ Ключевский В.Й. Новые исследования по истории древне-русских монастырей / В.Й. Ключевский // ПО, 1869, II півріччя. — Дві статті. — СС. 439—469, 737—759. — С. 758—759.

³² Іконников В.С. Моим критикам, по поводу предшествующего сочинения / В.С. Іконников // УИ, 1870. — Ч.Ч. 1—5; та окремо; Там само. — 102 с. — С. 97, 98.

³³ Ключевский В.Й. Вказана праця // ПО, 1870. — Ч. 4.; Іконников В.С. Моим критикам, по поводу предшествующего сочинения / В.С. Іконников // УИ, 1870. — Ч. 1—5; та окремо; Там само. — С. 99.

³⁴ Об историко-филологическом факультете Киевского университета (фельетон) // Санкт-Петербургские ведомости, 1869. — Ч. 228; Чесноков В.И. Министерство Просвещения и «киевская университетская распря» / В.И. Чесноков / Правительственная политика и историческая наука России 60—70-х гг. XIX ст. Исследовательские очерки. — Воронеж, 1989. — С. 141—155.

Професор В.А. Більбасов виступив проти передчасного призначення двадцятивосьмилітнього молодого вченого професором кафедри російської історії³⁵. Від факультету із запереченням особистої думки В.А. Більбасова промовив декан А.І. Селін, який підтвердив, що автор дисертації багатьма зайвими подробицями закрав головний предмет дослідження³⁶.

Декан Селін наголосив на винятково важливій ролі кафедри російської історії на Правобережній Україні і клопотався перед Радою про призначення на неї двох викладачів, де вже працювали В.С. Іконников та І.В. Лашніюков (на той час помер), звернув увагу на роботу магістра російської історії В.Б. Антоновича, як на вартий уваги здобуток для науки, підкреслив, що навіть три викладачі на кафедрі не були би зайвими через те, що історія України від початку XIV ст. до Берестейської унії зовсім не вивчена і обов'язок вчених Університету Св. Володимира її дослідити³⁷.

Підсумовуючи обговорення, професор кафедри політичної економії Г.М. Цехановський запропонував відкласти балотування, а В.С. Іконникова направити на два роки за кордон і в обидві столиці для обізнання із науковими методами дослідження та засобами викладання, для занять у бібліотеках. Це допомогло би Раді з часом зробити ґрунтовний висновок щодо останніх праць історика стосовно його здатності очолити кафедру російської історії — одну з основних на факультеті³⁸.

Однак В.С. Іконников у наукове відрядження не поїхав. Деяко пізніше, у 1872—1873 н.р., він перебував у закордонному відрядженні у Західній Європі, під час якого вивчав характер викладання в тамтешніх університетах історії взагалі та вітчизняної історії зокрема, досліджував ті джерела російської історії, які зберігалися у закордонних архівах³⁹.

У результаті вищеокреслених обставин 19 грудня 1869 р. доцент Іконников не був обраний екстраординарним професором. Лише 23 вересня 1870 р. факультет за відозвою доцента В.Б. Антоновича поновив клопотання⁴⁰. Врешті, 9 жовтня 1870 р. В.С. Іконникова обрано екстраординарним професором кафедри російської історії, а 14 жовтня 1871 р. — її ординарним професором⁴¹. Цікаву інформацію про службу та наукову діяльність В.С. Іконникова за цей період надають архівні документи⁴².

Після обрання на кафедру російської історії у 1870 р. доцента В.Б. Антоновича професор Іконников викладав в Університету Св. Володимира: Стародавній період історії Північно-Східної Росії (із включенням історії Новгороду і Пскова); Московський і Новий період російської історії до часів Олександра І; Окремий курс російської історіографії. Автографи, літографовані курси лекцій, що знаходяться в особистому 46 фонді вченого Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та 20 програм з російської історії за період 1870—1880 рр.⁴³ виразно окреслюють процес створення та формування вченим курсів російської історії.

³⁵ Протоколи засідань Ради університету // УИ, 1870. — Ч.2. — С. 40—41.

³⁶ Приложение к протоколу заседания Совета 19 декабря 1869 г., заключающее в себе особое мнение гг. профессоров Селина и Бильбасова, по делу об избрании г. Иконникова в экстраординарные профессора // УИ, 1870. — Ч. 3. — С. 43—49.

³⁷ Там само. — С. 69.

³⁸ Там само. — С. 69.

³⁹ ЦДІАУК. — Ф. 707. — Оп. 87. — Спр. 5700. — Арк. 1, 2; Огляд викладання // УИ, 1872. — Ч. 7, 12.

⁴⁰ Протоколи засідань Ради університету // УИ, 1870. — Ч. 11. — С. 8—11; Там само. — Ч. 12. — С. 47—49; ДАК. — Ф. 16. — Оп. 465. — Спр. 892. — Арк. 1; Там само. — Спр. 899. — Арк. 57.

⁴¹ ЦДІАУК. — Ф. 707. — Оп. 36. — Спр. 342. — Арк. 5; Ф. 849. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 1.

⁴² ЦДІАУК. — Ф. 707. — Оп. 36. — Спр. 381. — Арк. 6, 7; Оп. 37. — Спр. 4. — Арк. 24 зв., 27; Спр. 27. — Арк. 465, 12, 13, 66, 67; Спр. 224. — Арк. 168, 175; Оп. 38. — Спр. 37. — Арк. 12, 13, 16 — 18, 27; Спр. 55. — Арк. 5, 6; Оп. 39. — Спр. 14. — Арк. 30 зв.; Оп. 40. — Спр. 1. — Арк. 77; Спр. 67. — Арк. 15, 28, 231, 347.

⁴³ ІР НБУВ. — Ф. 46. — Спр. 20, «Историография», 312 арк.; од. зб. 21, «Историографические записки от Петра Великого», лекції, 116 арк.; од. зб. 625, «Записки по историографии, сост. А.Л. Иконниковой для слушательный ВЖКа Киеве», 1880 р., 82 арк.; од. зб. 29, «Источники русской истории», 120 арк.; од. зб. 19, «Иностранные источники о России», лекції, 71 арк.; од. зб. 32, «Лекции по истории русского государства с древнейших времен до XVII ст.», 119 арк.; од. зб. 24, «История Московского государства от времен Алексея Михайловича до Петра Великого», курс лекцій, 1881/82 рр., 347 арк.; од. зб. 25, «История Новгородской республики», лекції, 150 арк.; од. зб. 26, «Истории России XVIII ст. (1725—1840)», курс лекцій, 374 арк.; од. зб. 30, «Лекции о внешней политике России в царствование Анны Иоановны», 51 арк.; од. зб. 7, «Время Елизаветы Петровны», 96 арк.; од. зб. 6, «Время Екатерины II», курс лекцій 1876/77 рр., 724 арк.; од. зб. 31, «Лекции о внутренней политике Екатерины II в начальный период царствования», 72 арк. од. зб. 49—68. Програми з російської історії за період 1870—1880 рр., 56 арк. — 20 од.

Примітно, що вже перші вступні лекції «Очерк разработки русской истории в XVIII ст.» (1867 р.) та «Общий взгляд на развитие науки русской истории» (1868 р.)⁴⁴ зумовили першорядний інтерес В.С. Іконникова до вивчення російської історіографії в майбутньому. У лекціях молодий учений окреслював загальну картину вивчення історії досліджуваного періоду, пов'язував розвиток історичних знань із конкретно-історичними умовами країни, ставив проблему впливу та взаємозв'язку історичних знань Європи і Росії, широко використовував наявну спеціальну літературу та джерела, відзначав праці вітчизняних істориків з історії Росії та середньовічної Європи, зародження історичної критики, знайомив із історіографією питання. Звичайно, не всі заявлені проблеми були розвинуті й обґрунтовані, проте вони були окреслені та поставлені, що виразно характеризувало вже перші лекції молодого історика.

Для В.С. Іконникова наука стала сенсом життя. Раннє самозаглиблення, радість від спілкування із людьми минулих епох через книги, — все це поступово витворило із нього кабінетного вченого та професійного історика, який прагнув щоденно працювати, віддано служити науці Історія.

Науковий доробок академіка Іконникова складають 716 опублікованих праць з історії, джерелознавства та археографії, з-поміж яких низка історіографічних та джерелознавчих досліджень, що висвітлюють проблеми методології історії, теоретичного та конкретного джерелознавства, методик опрацювання різних видів джерел, питання архівістики, музеєзнавства та бібліотекознавства тощо (зокрема, праця «Опыт русской историографии»)⁴⁵.

Як член установчого товариства до п'ятидесятиріччя святкування Університету Св. Володимира вчений підготував праці «Университетская типография»⁴⁶, «Редакция Университетских известий»⁴⁷, був редактором «Биографического словаря профессоров и преподавателей Имп. университета Св. Владимира», «Историко-статистических записок об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Имп. университета Св. Владимира», «Академических списков Имп. университета Св. Владимира»⁴⁸.

Авторитет та рейтинг В.С. Іконникова в інтелектуальному житті Російської імперії підкреслювали обрання його до чималої кількості офіційних та громадських наукових організацій та структур.

Професор В.С. Іконников сорок років (1873–1913) обіймав посаду головного редактора «Университетских Известий», щомісячного часопису — одного з кращих наукових журналів свого часу, що серед університетських видань Російської імперії займав найперше місце.

Упродовж 1870–1917 рр. учений публікував у часописі «Русская старина» систематичні огляди поточної історичної літератури, які й досі не втратили свого бібліографічного значення.

В.С. Іконников двічі обирався деканом історико-філологічного факультету (1877–1880 та 1883–1887 рр.)⁴⁹, виконував обов'язки голови Історичного товариства Нестора-літописця (1874–1877 та 1893–1895 рр.), одним із засновників якого він був.

⁴⁴ Іконников В.С. Очерк разработки русской истории в XVIII ст. /Лекция/ В.С. Іконников. — Харьков, 1867. — 27 с.; Іконников В.С. Общий взгляд на развитие науки русской истории. /Вступ. лекция/ В.С. Іконников. — К., 1868. — 22 с.

⁴⁵ Іконников В.С. Опыт русской историографии / В.С. Іконников. — Киев: Тип. Имп. Университета св. Владимира, 1891–1908: 1891–1892, т. 1, кн. 1–2; 1908, т. 2, кн. 1–2. — 1956 с.

⁴⁶ Іконников В.С. Университетская типография / В.С. Іконников // Историко-статистические записки об учебно-вспомогательных учреждениях Имп. Университета Св. Владимира (1835–1884) / Сост. и издан. под ред. проф. В.С. Іконникова. — Киев, 1884. — С. 341–366.

⁴⁷ Іконников И.С. Редакция Университетских известий В.С. Іконников // Историко-статистические записки об учебно-вспомогательных учреждениях Имп. Университета Св. Владимира (1835–1884). / Сост. и издан. под ред. проф. В.С. Іконникова. — Киев, 1884. — С. 367–398

⁴⁸ Биографический словарь профессоров и преподавателей Имп. университета Св. Владимира (1835–1884) / Сост. и издан. под ред. проф. В.С. Іконникова. — Киев, 1884. — 816 с.; Историко-статистические записки об учебно-вспомогательных учреждениях Имп. университета Св. Владимира (1835–1884) / Сост. и издан. под ред. проф. В.С. Іконникова. — Киев, 1884. — 416 с.; Академические списки университета Св. Владимира (1835–1884) / Сост. и издан. под ред. проф. В.С. Іконникова. — Киев, 1884. — 200 с.; Историко-статистические записки об учебно-вспомогательных учреждениях Имп. университета Св. Владимира (1835–1884) / Сост. и издан. под ред. проф. В.С. Іконникова. — Киев, 1884. — 416 с.

⁴⁹ ЦДАУК. — Ф. 707. — Оп. 261. — Спр. 8, 30 арк.; Ф. 849. — Оп. 1. — Сспр. 9. — Арк. 1; ІР НБУВ. — Ф. 46, од. зб. 328, 2 арк.

Професор Іконников брав активну участь у створенні в Києві Вищих жіночих курсів (1876), на яких викладав протягом 1878–1882 рр. російську історію та старожитності, а в 1881–1889 рр. завідував ними⁵⁰.

У 1871–1887 рр. В.С. Іконников був членом Попечительської ради Київського учбового округу; у 1889–1904 рр. — головою Бібліотечної комісії при Університеті Св. Володимира; у 1881–1883 рр. — членом ради Колегії Павла Галагана; з 1904 р. — головою Тимчасової комісії для розбору давніх актів у Києві; з 1910 р. — заступником голови Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва та ін. В.С. Іконников був обраний почесним членом Юр'ївського (нині Тартуський), Харківського, Київського і Петроградського університетів, Київської духовної академії, Московського археологічного інституту, Російського бібліотечного товариства, Спілки російських архівних діячів та ін. наукових інституцій. У 1892 р. вчений був обраний заслуженим професором Київського університету, у 1914 р. — академіком Петроградської академії наук, у 1921 р. — академіком Української академії наук, де очолював Комісію для видавання пам'яток новітнього письменства та Археографічну комісію⁵¹, а з 14 червня 1921 р. — Всеукраїнської академії наук, у 1918–1921 рр. — головою Комісії для розбору давніх актів.

Підкреслимо, що дивовижна працьовитість ученого, широта інтересів, різноплановість, часовий діапазон вражали й досі вражають колег по історичному цеху.

Наголосимо, що В.С. Іконников був пошанований за життя як вчений-фундаменталіст, мав високий науковий авторитет завдяки значному джерельному підґрунтю своїх історичних реконструкцій, належав до елітних науковців, покликаних зміцнювати й розвивати науку.

**Тарасенко О.О. Штрихи к творческому портрету В.С. Иконникова
(по случаю 170-летнего юбилея)**

В статье исследуются особенности творческого портрета В.С. Иконникова в период становления его как историка, позволяющие глубже понять процесс формирования его как учёного.

Ключевые слова: Киев, В.С. Иконников, историк, преподавательская и научная деятельность, Университет Св. Владимира, вторая половина XIX ст.

**Tarasenko O. Features to the Creative Portrait of V.S. Ikonnikov
(devoted to the 170th birthday anniversary)**

The article studies features to the creative portrait of V.S. Ikonnikov in the period of his formation as a historian which allow to understand deeper the process of his development as a scientist.

Key words: Kyiv, V. S. Ikonnykov, historian, teaching and scientific activity, St. Volodymyr University, the second half of the XIX century.

⁵⁰ ЦДІАУК. — Ф. 46, од. зб. 582 — 592; «Иконников В.С. Материалы о ВЖК в Киеве», 1878–1886 рр., 150 арк.; Женское образование // Энциклопед. словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. — СПб., 1894. — Т. XI-а. — С. 871.

⁵¹ Сарбей В.Г. Один із перших істориків-академіків АН УРСР. До 125-ти річчя з дня народження В.С. Іконникова / В.Г. Сарбей // Укр. історичний ж-л, 1966. — Ч. 12. — С. 130–132.